

božje. Hetmanščina, samoupravna Ukrajina, je naglo propadla — nekriva, propadali so njeni sinovi:

Ginili so siromaki,
plakali in ž njimi
plakala je Mati Božja
s solzami svetimi;
plakala je Milosrčna,
pač, kot bi za sinom.

In ko so se ubegli kozaki vrnili s turškega ozemlja (Krima), so prinesli tudi podobo Matere božje nazaj,

in prinesli s sabo Svete
čudno so podobo;
jo postavili v Iržavcu
v zidanem so hramu.
Tamkaj ona za kozaki
še dandanes plaka. (Iržavec.)

* * *

Ko je prišla pravobrezna Ukrajina (na pravem bregu Dnjepra) pod poljsko oblast l. 1667., je tam le-tá uvedla panščino, t. j. tlačanstvo, in razdala zemljo deloma poljskim panom, šlahtičem, deloma pa ukrajinskim velmožem, ki so zatajili svoj narod ter sprejeli latinski obred. A tudi na levobrezni Ukrajini, ki je pripadala od l. 1667. ruski, moskovski oblasti, je carica Katarina II. l. 1775. zatrla samoupravo, jo spremenila v provincijo ter nastavila uradnike. To je razburilo vso Ukrajino in bati se je bilo carici splošnega oboroženega upora. Carica je pa še začasno zasejala neslogo med narod.¹ Državni urad je brzo pregovoril ukrajinske velmože, pane, bojarje (boljarje = plemiče) in višjo duhovščino, jim razdelil kmetsko zemljo, zatrl ljudske svoboščine, zlasti sodnije, jim priznal vse pravice ter s tem uvedel panščino. Mnogo takih panov je prišlo tudi iz Moskoviščine. Ti ukrajinski pani, ki so prejeli privilegije od moskovskega carja, so sprejeli tudi moskovski, ruski jezik in so si šteli v veliko čast, da so bili sami ali njihovi sinovi sprejeti v carsko službo, da bi po novem ustroju upravljali staro hetmanščino kot rusko provincijo.

(Dalje.)

Moderna duša in moderna umetnost.

V mrzlični naglici modernih vtisov, ob zmedenosti kulturnih vrednot izgubi človek jasen vpogled v življenje in z njim tudi pravo umevanje moderne umetnosti. Struje se menjavajo dan za dnem, z njimi imena in dela in naše mnenje. J. Kreitmaier S. J. je napisal zelo zanimivo psihološko analizo: »Moderne Seele und moderne Kunst«,² iz katere povzemam naslednje glavne misli.

Človek je otrok časa in nosi pestri kolorit svojih desetletij. Danes, ko se skoraj celokupno duševno življenje gnete v velikih mestih, moramo razločevati dvoje: Medtem ko je kmetiško ljudstvo od modernega življenja takorekoč še nedotaknjeno in se še oklepa starih načel, grabijo in nosijo velikomestnega človeka vsak hip novi valovi. »Veliko mesto,« pravi H. Platz v eseju »Za dušo velikomestnega človeka« (Hochland,

¹ Koledar društva »Prosvita« l. 1914, Denis Lukijanovič str. 64.

² V »Stimmen aus Maria-Laach«, april 1914, str. 60 nasl.

Juli 1912, str. 387), »sega globoko v one duše, ki jim obrazuje usodo; preustvarja jih, vzbuja nova čuvstva in občutja.« Ponosna postava, vabeč sirenski obraz in zlato sipajoče roke moderne kulture so pritegnile vedno več velikomestnih ljudi v krog zemeljskih interesov, odtujile so jih ubožnemu krščanstvu, ki obeta svoja najplemenitejša bogastva šele na onem svetu. V velikem mestu najdemo tedaj tip »moderne duše« v najostrejši obliki.

Kakor odseva celokupna kultura sliko te moderne duše, tako je tudi umetnost naših dni zvest odsev moderne psihe.

Moderna umetnost ne pozna teorij, kakor otroci ali nekultivirani narodi; oprostila se je vseh predsodkov, vseh nauk. Ne pozna več zunanjšega imperativa, ampak le klic iz notranjosti duše; gospodujoča beseda njegova prešinja njene čopiče, dleta in naglo drseča peresa.

Umetnost je postala skrajno konfesionalna in razkriva najintimnejše tajnosti umetniškega srca. Priučila se je sicer manire in oblik vljudnosti, zato maskira gonilne moči duše: žarko oko nas vara, smehljajoča ustna skrivajo mogoče peneče valove notranjosti, vljudne besede zakrivajo dušo, nezaupanja in sovražstva polno, podložena obleka neravne, neharmonične oblike telesa.

Vzbudila se je radovednost po psihičnem, ki je ravnotako močna v moderni znanosti, kakor v moderni umetnosti. Kako neumorno raziskuje psihologija človeško dušo! Ne zadošča nam več spoznanje zunanjih dogodkov, najskrivnejše psihične motive zasledujemo.

A umetnost gre še dalje: do lastne osebe umetnikove. Umetnik se ne boji več razgaliti lastno dušo z vsemi slabostmi, dà, nesramnostmi pred široko javnostjo v večkrat ciničnih, večkrat pretresujočih samoizpovedih:

»Und ich sah eine große Traurigkeit über die Menschen kommen.
Die Besten wurden ihrer Werke müde.
Eine Lehre ging, ein Glaube lief neben ihr: alles ist leer,
alles gleich, alles war!
Und von allen Hügeln klang es wider: Alles ist leer,
alles ist gleich, alles war!

Tako je rekel Nietzsche, ko je Boga izgubil in ga hotel z groznim pohlepom iztrgati tudi iz src drugih. »Und es starben mir alle Gesichte und alle Tröstungen meiner Jugend.« Življenjski princip je bil umorjen, sveže atmosfere, ki polje v naših prsih, ni bilo več. Težak je bil dih in uklonil je duha na »otok mrtvih, na molčeči«. Kaj mu je tu pomagala volja, »das Unverwundbare, Unbegrabbare, Felsensprengende«, oni »Gräberzertrümmerer«? Kakor satanski posmeh zveni iz takih ust poziv: »So lernt doch über euch hinweglachen!«

Erhebt eure Herzen, ihr guten Tänzer, hoch, höher!
Und vergeßt mir auch das gute Lachen nicht.
Diese Krone des Lachenden, diese Rosenkranzkrone:
euch, meinen Brüdern, werfe ich diese Krone zu!
Das Lachen sprach ich heilig; ihr höheren Menschen,
lernt mir — lachen!

Z močno pestjo je vrgel Nietzsche te grozne misli v moderno življenje, ki je odgovorilo v vseh mogočih barvnih tonih: Alles ist leer, alles ist gleich, alles war!

Brezdanji pesimizem in prisiljen smeh sta glavna motiva modernega duševnega življenja. Naravnega, pristrčnega veselja moderna umetnost ne pozna več; če zdajpazdaj zadoni smeh, je večkrat le izbruh živalske, bakhantske slasti, ki v hipu najvišje razdraženosti izpremeni mamljivi obraz v režečo mrtvaško lobanjo preteklosti. »Also sprach Zarathustra: Weh spricht: Vergeh! Doch alle Lust will Ewigkeit — tiefe, tiefe Ewigkeit!« A kdo jim daruje večno radost?

Moderna poezija je kakor gaj črnih cipres in strmehih skal, kakor brezupen, od tesnobnega molka omračen otok mrtvih:

»... Eingezwängt in zehn 'du sollst', in zehn, in hundert
in tausend 'du sollst'...
Traurig bin ich, traurig, traurig...« (Joh. Schlaf.)

Preresujoče zvone tožbe onih, ki čutijo na koncu svoje poti, da jih je življenje varalo:

»... Ich bracht' als Kapital
Kraft, Mut und Glauben in den Lebenshandel.
Was löst' ich damit? Ungemess'ne Qual!
Es kam ein Schmerz, dann heiße Sehnsuchtsnot.
Dann rohe Sünde und durchschwelgte Nächte,
Von denen jede Gift im Becher bot...«
(Busse-Palma.)

Prav pravi Lienhard, da prihaja moderna velikomestna poezija iz bednega sveta, da poganja korenine iz nizkih občutij, najsi je socialna ali patologična, naturalistična ali simbolistična.

Isto je z moderno muziko. Strauß podaja Nietzschejeve ideje v blesteči muzikalni interpretaciji, polni bolnih akordov in disharmonije (»Tod und Verklärung«), ulil je perverzno Wildejevo dramo »Salome« v omamljivo formo opere, ki ne more skriti notranje bolesti. Tudi absolutno muziko prevevajo pesimistična občutja, bol in otožnost, divji krik, pretresujoči smeh in temna onemoglost.

Kako malo veselih vrednot nudi današnja upodabljalna umetnost! Medtem, ko se je gotika iztrgala zakonom težnosti in se dvignila v nadzemnost, transcendentalnost, postavlja moderna arhitektura silne, težke mase, ki tlačijo človeka in vzbujajo v njem čut nemoči in majhnosti. Plastika je polna ponavljajočih se motivov žalujočih genijev, od bolesti upognjenih postav v nagrobnih spomenikih. Bartholoméjev nagrobni spomenik v pariškem Père Lachaise združuje v sebi ves brezup modernega človeštva ob smrti. Kiparstvo ustvarja dela trdega življenja (Meunier), ali otožnih občutij (Klinger), ali nerešene življenjske uganke (Rodin); zdi se, kakor da bi kipi zadnjega, v hipu porojenja iz prasnovi, odpirali ustnice k vprašanju: »Kaj sedaj?«

Da tudi moderno slikarstvo odseva zdaj realni, zdaj mistični pesimizem, priča nekaj samovoljno izbranih imen iz novejšje zgodovine slikarstva: Rossetti, Burne-Jones, Laermans, Böcklin, v. Hoffmann, Hodler, van Gogh, Khnopff, Torop, Klimt, Stuck, Picasso, Schöffner (od slovenskih Tratnik). Habermannovi modeli izsesanih vlačug oznanjajo obupni bankrot življenja.

Jasno je, da je pesimizem edino konsekventno razmerje tostranskega človeka do življenja. Kajti kjer se vse oklepa dobrot tega življenja, ne more razočar-

ranje izostati. Kultura, ki se je ločila od krščanstva in njegovih posmrtnih upov, mora priti nujno do popolnega egoizma. In dejstvo je, da je moderna kultura izrazito egocentrična, naj se to skriva pod še tako lepe naslove psihologizma, subjektivizma, individualizma itd.

S kulturo je umetnost postala umetnost jaza in stopila v direktno nasprotje narodni umetnosti kot izrazu psihe mas: »Odi profanum vulgus et arceo«. Neenotnost stila, pojmovanja, tehnike, hlastanje po efektu in originalnosti so njena glavna poteza.

Posebno egoistični so v moderni umetnosti erotični motivi, ki se javljajo v grozni svobodi. Mogoče niso nikjer kot tu prekoračili meje »jenseits von Gut und Böse«. Umetniške razstave so napolnjene s človeškim mesom. Največji del »lepega slovstva« živi od zakonske nezvestobe in perverzности.

Moderni človek je skrajni egoist. Avtonomen je, njegovo življenje se razvija brezobzirno do drugih. Bližnji obstoja le v toliko zanj, v kolikor ga lahko v lastne namene izrablja. Potrpežljivosti ne pozna več, ne pregleda čez preteklost, ne pogleda v bodočnost. Zvestobo in hvaležnost je zamenjal z vljudno frazo in poklonom. Kesa ni, ne sklepa: izživeti se, je najvišji življenjski princip. Pri tem izkoreninjenju sklepov in dejanj noče moderni pesnikujoči filozof več objektivne resnice, ne logičnega, diskurzivnega mišljenja, ampak izraža momentano vsebino svoje zavesti. Nobeno vprašanje ga bolj ne vznemirja, kakor ono, ki je vsaki filozofiji alfa in omega, vprašanje po »zakaj«. »Ti vprašaj zakaj,« pravi zopet Nietzsche, »jaz ne spadam med one, ki jih smeš vprašati po njihovem zakaj. Ali je moje doživljanje od včeraj? Dolgo je od tega, ko sem vzroke svojega mnenja doživel.« Zato noče več tak filozof prepričati, ampak pregovoriti; njegova vez je retorika, ne logika. Čar njegovega umetniškega jezika mora čitatelja pridobiti, ne pa jasnost in nepobitnost načel. Pot gre skozi čuvstvo, ne skozi razum. Sanjarjenje v pojmih je.

Vse to je v ozki zvezi z moderno umetnostjo. Ni več one premišljene, klasične mirnosti, kakor leži v umetninah prejšnjih dni. Hip, moment je, ki vabi umetnika. Za izpeljavo, popravo manjka potrpežljivosti. Zato je skica tako priljubljena, ker podaja dožitek v vsej neposrednosti; zato so opustili historijsko slikarstvo, ker podaja le hladne refleksije. Verski motiv zanima le še oblikovno, vsebina je brezpomembna. Še celo moderna drama je postala čutna umetnost in podaja le konture, občutja, psihološko razmotrivanje namesto dejanja. Lirika se je oprostila trdnih vezi in se razlila v prost ritem in zveneče rime. Proza ne pozna več umetno zidanih, logično nadaljujočih se perijod, ampak kratke, večkrat odtrgane stavke in vzklike misli in čuvstev. Za pisanje ali čitanje dolgih romanov ni več časa, zato prevladuje črtica, novela, skica.

Tako je beganje, nemirnost, razdraženost, žgoč pohlep po vedno novih vtisih in občutkih glavni znak modernega duševnega življenja. Zato toliko zablod, anormalnosti in bolešno razdraženih živcev. Zato popolna »Umwertung aller Werte«: disonanca je moderna harmonija, vznemirjenje moderni mir, grdost moderna lepota, greh moderna svetost, vljudnost moderna dobrotnost, brezobzirnost moderna ljubezen do bližnjega, samoslužje moderno bogoslužje.

Torej je vsa moderna kultura gnila? Nikakor ne. Le razločevati moramo. Pozitivna znanost in tehnika sta silno napredovali in pri tem silnem napredku so se razvile prej nepoznane umetniške in znanstvene vrednote, lepoti in razumu so se odkrili novi svetovi. A žrtev tega silnega napredka je človek sam. Usuznjil se je materiji, brezmejen ponos ga je vrigel ob tla, da se plazi. Zatrli je v sebi vsako misel, vsako čustvo na religijo in posledice so usodepolne.

Kljub temu se v zadnjem času opaža nekaj veselih znamenj: moderno človeštvo je trudno materializma, metafizika je v filozofiji zopet na častnem mestu in z njo podlaga za pravo spoznanje Boga. Tudi preveva

moderna srca neko religiozno hrepenenje, čeravno nejasno, prečustveno morda, a vendar značilno.

Moderna duša in moderna umetnost — obedve rabita vodnika. Tu se začenja naša dolžnost in naše delo. —

Tudi k nam je pljusknil val moderne kulture in njenih zablod. Vsi smo ga občutili in se zbal za one, ki so stali na vrhu. Nekaj jih je pokopal, nekaterim je izpral iz duše »veliki tekst« ...

Naše delo velja sedaj najmlajšim. Kulturnih pesimistov in ozkosrčnežev nočemo v svojih vrstah, le veseli optimizem vodi do cilja, optimizem z vročo željo v srcu: »Ostani z nami, ker se mračni.« *Alojzij Res.*

DROBIŽ.

Slovenščina prihodnosti. Nastavni Vjesnik (št. 9) je objavil naslednjo notico: »Prijetelju Westru o ‚bralcu‘. Pohvalil sem Te pred kratkim, ko sem čital Tvoje izvestje o ‚Literarni Pratik‘ v ‚Ljubljanskem Zvonu‘; le to mi ni bilo prav pogodu, zakaj še vedno ogovarjaš svoje ‚bralce‘ in ‚bereš‘; jaz namreč ‚čitam‘ in sem ‚čitatelj‘. Dandanes je med nami nekaj dualizem v izražanju tega pojma; eni ‚berejo‘, drugi ‚štejejo‘ (dial.) ali ‚čitajo‘. V srednjih šolah imamo le ‚čitanke‘, v ljudskih pa poleg ‚čitank‘ tudi ‚berila‘. Onim, kateri čitajo, se pridružujejo vsi Srbohrvati. Prijatelj, ko Te tako vabim, da bi z menoj vred vstopil v naše jugoslovanske vrste, ki ‚čitajo‘, Te opozarjam na Bernekerjev ‚Slavisches etym. Wörterbuch‘, ki pravi: ‚slov. bérem, brati = sammeln, lesen (auch ein Buch lesen nach dem Deutschen).‘ Priznavam sicer, da to samo na sebi še ne odločuje. Sčasoma se bo ‚bralcu‘ tako godilo, kakor se je zgodilo ‚bukvam‘. Starinske, po nemškem narejene kranjske ‚bukve‘ so izginile in dale prostor slovenski ‚knjigi‘. Poznam Tvojo kulturno zavzetost; zato vem, da ne boš branil solnčnega ‚zahoda‘, ampak boš z menoj vred in z vsemi Srbohrvati zrl solnčni ‚zapad‘. Vidiš, tako se obrača in se obračaj naš jezik v jugoslovansko smer: ‚Bralec — čitatelj‘ je pri tem le kažipot. Dr. Fr. Ilešič. — Kaj bo neki zdaj storil zavzeti Wester? »Štejem« najbrže ne bo pisal, toda »čitam«? Njegova poštena slovenska roka se mu bo uprla, kadar bo hotel zapisati ta strašni glagol, o katerem pravi p. Škrabec, da se slovensko niti prav naglasiti ne dá — če pa zopet pomisli, da ga Ilešič prihodnjič morda ne bo več pohvalil, ako se bo trdovratno držal bralca, da bo morda ta sedaj še tiha graja prihodnjič odločnejša, da se mu bodo, če bo čital, pridružili vsi Srbohrvati (ne on njim, temuč oni njemu!) in da bo slednjič smel za plačilo zavzet zreti z Ilešičem solnčni zapad — kaj bo storil ubogi Wester? Težak boj bo moral izbojevati s seboj, kako se bo končal? Westrove ocene niso vselej odkritosrčne, toda odslej jih bom pazljivo bral.

Slovenščina sedanjosti. Prijatelj Dom in Sveta ter snažnega jezika je tekom dobrega tedna prepisal iz Slov. Naroda in Dneva tebe stavke:

Spravil si lepe in dragocene meblje.

Shod je šel zelo na živce.

Slovenski dramski ansambl. — Gostovanje ensembla.

Vsi so se priučili oba deželna jezika.

Klavci zlatih telet.

Zagovarja se konformno kakor...

Govor je bil taktičen (taktvoll).

Ogerski narodi se morajo osvoboditi germanizma.

Ostal je neverjetni Tomaž.

To vse nas ne sme delati majhne in nezaupljive.

Albanskim orožnikom so Epirci odrezali povratek.

Če ne bi v tvornici pogrešili ta veliki kos.

Obtožuje se Praznika.

Da je treba Rusijo z našo armado privedi k razumu.

Molči o vsemu temu.

Slavilo se je balkanske zmage.

Vojaki so stali v pripravljenosti (Bereitschaft).

Ne vidim Vas rad kompromitirati.

Vlak pridrdra skozi 2/3 km dolgega gorskega predora.

Stari klativitez se je umil s svojo vodo.

Francozi bi radi, da bik zvezi prišlo.

Dva individija sta se navalila na brata.

Cesar je pri dobri volji.

Ali bi ne bilo dobro, da bi se angaževalo igralce in igralke.

Rešeni so strašno izčrpani vsled prestanih naporov.

Dolžili so ga tatvine, ki jo je izmaknil urarju Spitzu.

Eden najznamenitejših drožistov.

Soproj jo pusti ves večer sam.

Umrli je naknadne smrti.

Salon se je podvrigel temeljiti preobratu. —

S tem, da citiramo ravno Slov. Narod in Dan, ne mislimo reči, da pišejo ostali časniki bolje. Prihodnjič si bo treba ogledati še druge.

Nepotreben nasvêt. Slovstveni poročevalec Časa, P. Perko, vé, kákšna naj bo umetnina, in hoče poučiti umetnike, o katerih méni, da ne vedo. »Umetnik zavij jedro (misel) v lupino forme, toda ta lupina naj ne bo pretrda, da bi je z navadnim človeškim orodjem ne bilo mogoče razbiti. Umotvor je nekaj mehkega, kar naj hladi po trudu vsakdanjega življenja; zato pa naj